

Négyesi Lajos

OHMANN BÉLA SZÉKESFEHÉRVÁRI ZRÍNYI-SZOBRA

BEVEZETÉS

A költő és hadtudós Zrínyi Miklós (1620–1664), aki életét a magyarság ügyének szentelte, politikai rendszertől függetlenül minden korban tiszteletnek örvendett. A vonásait őrző köztéri alkotások közül némelyik sajátos történettel rendelkezik.¹ Az ismertebb egész alakos ábrázolások közül Horvay János ülő Zrínyi-szobra hosszú ideig Tinódi Lantos Sebestyén ábrázolásaként volt számontartva, míg végül a *Magyar Katonaiújság* fényképe alapján sikerült fényt deríteni rá, kit mintázott valójában a művész.² Az alábbiakban egy székesfehérvári szobor történetét ismertetem.

2020 júliusában Gärtner Petra művészettörténész a segítségemet kérte a Vitézi Rend székesfehérvári székházának Aba-Novák-freskóján látható Zrínyi-idézetek azonosításában. A kérdéses szövegrészletekkel együtt három képet is küldött, egyet a tanácsterem freskójáról, kettőt pedig az épületről. Ez utóbbiakon az udvari bejárat mellett álló szobor rögtön felkeltette az érdeklődésemet, mivel már első pillantásra Zrínyi Miklóst juttatta eszembe. Csak reménykedni tudtam abban, hogy a szobor túlélte a háborút, és ma is megvan. Rövid keresgélés után az *Érdekes Fehérvár* blogon³ találtam információkat a vitézi székház szobráról, amely talapzatán *A magyar vitéz* feliratú táblával az Ady Endre utca és az Oskola utca sarkán áll.

¹ TÜSKÉS 2017.

² HAUSNER 2010.

³ SINGER 2019.

3.1. kép. Ohmann Béla Zrínyi-szobra Székesfehérváron
Forrás: a szerző felvétele

Folytatva az internetes kutatást számos képet találtam Ohmann Béla alkotásáról, amelyeken már jól kivehető volt, hogy baljában szablyát, jobbában pedig lúdtollat tart. Ez a két tárgy megerősítette feltételezésemet, hogy a költő és hadtudós Zrínyi Miklóst ábrázolja a szobor, majd a lábánál álló pajzson látható kettős sasszárny egyértelművé tette az azonosítást, mivel az a Zrínyi család címerének egy részlete.

Szeptember 17-én Sasvári Csilla meghívására a Fehérvár TV-ben a *Fehérvári beszélgetések* című műsorban⁴ mondtam el, hogy *A magyar vitéz* nevet viselő szobor valójában a költő és hadtudós Zrínyi Miklóst ábrázolja, és javasoltam a téves felirat eltávolítását. Erről hírt adott a *Fejér Megyei Hírlap*, az *fmc.hu* és a *feol.hu* internetes portál.

A szobor átnevezésére vonatkozó javaslatomra a Vitézi Rend nevében vitéz Hajdú Szabolcs a Vitézi Rend tb. törzskapitánya válaszolt. Véleménye szerint Szigetvár védője és dédunokája, a költő és hadtudós Zrínyi egyaránt magyar vitéz volt.

„És mi, mai magyarok büszkéek vagyunk, és szeretettel gondolunk rájuk! A mi hőseink voltak. A szobor valóban hasonlít Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér eddig ismert arcvonásaira. Így nyugodtan viselhetné a költő eredeti, teljes magyar nevét. És emellett az eddigi megnevezését is, hiszen a Magyar vitéz elnevezés teljes mértékben illik mindkét Gróf Zrínyi Miklósról egyaránt!”⁵

Kezdeményezésemre a Szent István Király Múzeum igazgatója levélben tájékoztatta a város polgármesterét a szobor azonosításáról, valamint javaslatot tett az átnevezésére. Cser-Palkovics András polgármester válaszában jelezte, hogy:

„Az önkormányzat nem tartja indokoltnak a szobor nevének megváltoztatását, tiszteletben tartjuk elődeink akaratát a szoborállításról és a névadásról egyaránt. A későbbiekben természetesen megfontolandó ötlet, amennyiben megdöntetlen bizonyossággal bebizonyosodik, hogy a szobrot Zrínyi Miklósról mintázták, akkor ez egy tájékoztató táblán megjelenjen a szobor környezetében.”

Az *fmc.hu* fehérvári hírportálon november közepén jelent meg Demeter Zsófia történésszel, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum korábbi igazgatójával

⁴ Fehérvár Televízió 2020.

⁵ HAJDÚ 2020.

készült riport, amelyben a város történetének elismert szakértője elmondta: a „magyar vitéz szobrárt és a díszítéseket is Ohmann Béla készítette el. Nem tartom egészen véletlennek, hogy nem azt a címet adták a szobornak, hogy Zrínyi Miklós, hanem azt, hogy A magyar vitéz” – fogalmazott Demeter Zsófia. Indoklásában a történész azt is kifejtette, hogy egyrészt az alkotó határozza meg a címet, másrészt a megrendelő, valamint a kor szokásaira is ráirányította a figyelmet:

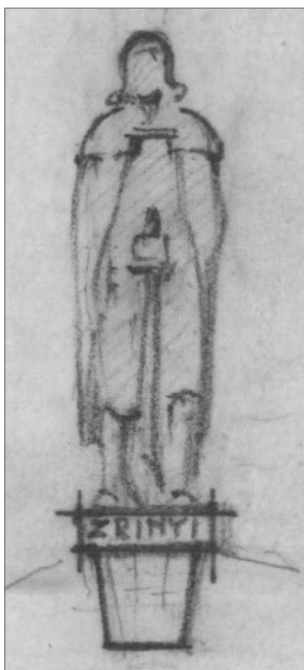
„Vitézi székházak nemcsak Fehérváron épültek, hanem országszerte. A szokás pedig az volt, hogy ezekre a székházakra a magyar vitéz allegóriája került. Példának tudom hozni Balassagyarmatot: az én nagyapám is szobrokat készített az ottani vitézi székházra. A honfoglaló hét vezért készítette el, de nem a nevük szerepel felsorolásként a szobrok alatt, hanem az, hogy A hét vezér – magyar vitézek.”⁶

A ZRÍNYI-SZOBOR A VITÉZI SZÉKHÁZ HOMLOKZATÁN

A szobor azonosítását követő visszajelzések arra sarkalltak, hogy bizonyítékot találjak arra, hogy a műalkotás Zrínyi Miklós nevét viselte. Ennek első darabja a vitézi székháznak Schmidl Ferenc építész Ohmann Bélával közösen, 1938–1939-ben készített, a székesfehérvári Városi Levéltárban őrzött tervrajza. Ezen jól azonosítható a szobor rajza, talapzatán „ZRÍNYI” felirattal.

Csurgai Horváth József levéltárigazgató a székesfehérvári Városi Levéltár anyagában talált rá az É. M. Országos Műemléki Felügyelőség 1965. április 16-án keltezett levelére, amelyet a székesfehérvári Zrínyi-szobor elhelyezése tárgyában küldtek a Városi Tanács VB. Építési Osztályának. A levélben jelzik, hogy a Zrínyi-szobornak a volt ciszterci rendház tűzfala elé történő elhelyezésével kapcsolatban elvi észrevételt nem tesznek, azonban az engedélyezéshez még további dokumentumok benyújtását kérik.

⁶ LÁTRÁNYI 2020. Ez utóbbi érveléssel kapcsolatban szükségesnek tartom felhívni a figyelmet a *Vitézek Lapja* 1940. decemberi számára, amelyben képes összeállítást közölt a vitézi székházakról. Itt a kecskeméti, szegedi, kaposvári és debreceni székház mellett írtak a balassagyarmatiról is, megemlítve a szobrokat. A cikk szerzője a következőt írta a székházról készült képre utalva: „A képen jól látható a Hétvezér szobra és a kicsinyített vitézi címer a ház homlokzatán.” A szoborcsoport ezek szerint a *Hétvezér* nevet viselte, de magyar vitézekről nem esik szó. *Vitézek Lapja* 1940b: 3.

3.2. kép. Ohmann Béla és Schmidl Ferenc közös tervrajza a Zrínyi-szoborról

Forrás: Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár

1966-ban egy rövid hír erejéig felbukkant a szobor a helyi sajtóban. A korábbi vitézi székház átépítése során ugyanis a szobrot eltávolították eredeti helyéről, és restaurálták. A *Fejér Megyei Hírlap* beszámolt a munkálatokról. A cikk az alkotásra a Zrínyi-szobor megnevezést használja, és Ohmann (a cikkben hibásan Ahmann) műveként említi.⁷ Néhány évvel később a rendház oldalfalán álló szoborról országos kereskedelmi forgalomba kerülő képes levelezőlap készült „SZÉKESFEHÉRVÁR – Zrínyi Miklós, a költő szobra” felirattal.⁸ A *Magyar életrajzi lexikon* 1981-ben megjelent III. kiegészítő kötete Ohmann Béla címszavában⁹ felsorolja művei között a székesfehérvári Zrínyi-szobrot is, miként a napilapok megemlékezései is 1990-ben, a művész születésének 100. évfordulóján.¹⁰

⁷ *Fejér Megyei Hírlap* 1966: 6.

⁸ Gallery. Hungaricana [é. n.].

⁹ KIRÁLY et al. 1981: 574.

¹⁰ *Pest Megyei Hírlap* 1990: 8.

É. M. ORSZÁGOS MŰEMLÉKI FELÜGYELŐSÉG BUDAPEST I, DISZ TÉR 4-5 Telefon: 160-197 Igazgatási Osztály Városi Tanács VB. Építési Osztály <u>Székesfehérvár</u> Hivatkozott számu és tárgyú levelükre válaszoljuk, hogy a Zrínyi szobornak a volt ciszter rendház tűzfal része elé történő elhelyezése ellen elvi észrevételt nem teszünk. A végleges jóváhagyáshoz azonban szükséges lenne 2-2 példányban műleírás, - amely az áthelyezés körülményeit, konzol anyagát, kialakítását, stb.-stb. tartalmazná, - fénykép, amelybe a tervezett elhelyezés bejelölését nyerne - beküldése. Az áthelyezés a területi főépítésszel is jóváhagyandó. Erről értesítjük: Kisléghy Nagy István, VÁTI, Bp.	Budapest, 1965. április 16. Ikt.sz.: 5368/1965. Ü.i.: C. Harrach/Mné Hiv.sz.: 6846/1965. <u>Tárgy:</u> Székesfehérvár, Zrínyi szobor elhelyezés.
--	---

3.3. kép. Az Országos Műemléki Felügyelőség 1965. április 16-i levele a szobor elhelyezéséről a székesfehérvári Városi Tanács Építési Osztályának

Forrás: Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár

A SZOBOR ÁTKÖLTÖZTETÉSE ÉS „ÁTNEVEZÉSE”

A szobor 1989-ig állt a ciszterci rendház oldalfalán. Ekkor levették, és raktárba helyezték, mivel a helyére került Melocco Miklós Mátyás király-emlékműve. 1992-ben Gyimesi Dömötör már magyar vitézként említi Ohmann Béla művészetéről szóló cikkében.¹¹ Ennek előzménye az, hogy Fitz Jenő 1980-ban megjelent Székesfehérvár útikönyvében „Magyar vitéz”-ként nevezi meg a szobrot.¹²

¹¹ GYIMESI 1992.

¹² FITZ 1980: 95. A könyvben a *Magyar vitéz* megnevezés időzőjelek között szerepel. A szövegben még számos példát találhatunk arra, hogy a műalkotások neve időzőjellel vagy anélkül áll. A kötet hiányossága, hogy a *Magyar vitéz* kimaradt a kötet tárgymutatójából, pedig köztéri alkotásként ott lett volna a helye. Persze kimaradt más képzőművészeti alkotás is, például

1998-ban a *Fejér Megyei Hírlap* arról adott hírt, hogy a szobrot a belvárosban tervezik felállítani, de még keresik az alkalmas helyet. A cikkben a neve Fitz Jenő könyvével megegyezően idézőjelek között szerepel.¹³

A szobrot végül 2000. szeptember 30-án az Ady Endre utca és az Oskola utca sarkán állították fel. 2013-ban az 1938-as székesfehérvári vitézavatás évfordulóján a Történelmi Vitézi Rend Egyesület a szobor posztamensén „A magyar vitéz” feliratú táblát, valamint ez alatt a Vitézi Rend címerét helyezte el. Tette ezt annak ellenére, hogy ezt megelőzően a szobor talapzatán sem a vitézi székházon, sem a ciszterci rendház oldalfalán lévő konzolon nem volt feltüntetve sem az alkotás neve, sem más felirat vagy címer.

A szobor nevével kapcsolatos kutatásom eredményéről 2021. január 11-én kelt levelemben tájékoztattam a polgármester urat, és felhívtam a figyelmét arra, hogy a szobor bizonyíthatóan Zrínyi Miklós nevét viselte, ennek megfelelően szükségesnek tartom a téves elnevezést feltüntető tábla eltávolítását. Ezzel együtt a szobor eredeti nevét is célszerű lenne feltüntetni, elkerülve ezzel a szobor nevével kapcsolatos félreértéseket. A polgármester úr 2021. január 27-én kelt válaszában gratulált kutatómunkám eredményeihez, és közölte, hogy a város nem tervezi a szobor nevének megváltoztatását, ezzel ismételten elutasította javaslatomat.

A Fitz Jenő születésének 100. évfordulója alkalmából 2021. december 3-án megtartott tudományos konferencián Kulcsár Mihály régész, korábban a Szent István Király Múzeum, jelenleg pedig a Siklósi Gyula Várostitörténeti Kutatóközpont igazgatója, *Séta a régi Székesfehérvárra – Néhány gondolat Fitz Jenő fehérvári kutatásai kapcsán* című 25 perces előadásból 15 percet szentelt a szobor kérdésének.¹⁴ Nem véletlenül, hiszen a *Magyar vitéz* elnevezés első írásos említése Fitz Jenőtől származik, 1980-ban megjelent útikönyvében olvashatjuk. A szobor neve körül kialakult polémia felvetődött Fitz Jenő felelőssége, azonban a kutatóközpont igazgatója teljes mértékben elképzelhetetlennek tartja, hogy a régész professzor minden alap nélkül átnevezzen egy szobrot. A székház 1939-es tervrajzán a szobor rajza alatt szereplő „ZRÍNYI” felirattal kapcsolatban fontos szempontnak tartja, hogy a megvalósult szobor talapzatára már nem véste fel a művész, ami a megrendelő vagy az alkotó megváltozott szándékát jelzi, amely szerint az elkészült szobor már nem a Zrínyi nevet viselte. Ennek

a Schärer Erzsébet szobraiból rendezett szabadtéri kiállítás. Valószínűleg Fitz Jenő csak a város történetét és műemlékeit bemutató részt írta.

¹³ GÁBOR 1998.

¹⁴ Fehérvár 2021.

megfelelően a tervrajzon szereplő felirat inkább cáfolja azt a feltételezést, hogy a szobor Zrínyi nevét viselné. Emellett a szobrot tartó konzol két tervrajzán sem szerepel a Zrínyi megnevezés, hanem az elsőn „A vitézi székház szoborkonzolja”, a másodikon pedig „A vitézi szobor műkő konzolja” felirat olvasható.

A szobrot Zrínyi-szoborként említő dokumentumokkal kapcsolatban fontos szempontnak tartja, hogy azok 1945 után készültek, amikor a magyar vitéz elnevezés a szocialista érában nem volt kívánatos, ellenben a Zrínyi nevet a szocialista rendszer elfogadta. Így a Zrínyi név valójában a szocialista érában történt átnevezés terméke.

Megítélése szerint a szobor nem vitathatóan Zrínyi Miklóst ábrázolja, azonban fontosabb kérdés, hogy milyen céllal állították a szobrot. Erre az ő válasza, hogy a vitézi székház falára a magyar vitéz allegóriájaként került Zrínyi szobra, tehát az alkotás valós neve a *Magyar vitéz*, bár első látásra Zrínyit ismerhetjük fel benne. Fitz Jenő múzeumigazgatóként igyekezett megismerni a város múltját, amiben adatközlők voltak segítségére. Valószínűleg az 1920-as évektől a múzeumban dolgozó Szerencsés Józsi bácsi beszélt a szoborról, és árulta el az igazi nevét, de Fitz Jenő csak az 1970-es évek végének puha diktatúrájában látta elérkezettnek az időt, hogy könyvében közölje ezt.

KÜZDELEM A ZRÍNYI NÉV VISSZAADÁSÁÉRT

2021. február 1-én levélben fordultam a Fejér Megyei Kormányhivatalhoz, amelyben ismertettem a polgármesteri hivatallal történő levélváltásomat, és leírtam azt a véleményemet, amely szerint Ohmann Béla szobra mint köztéri művészeti alkotás a kulturális örökség darabja, nevének megváltoztatása és ezen állapot tudatos fenntartása kimeríti a művészeti alkotás meghamisításának fogalmát. Erre tekintettel kértem a *magyar vitéz* elnevezést tartalmazó tábla eltávolítására történő intézkedést.

2021. február 15-én kaptam választ, ebben Simon László kormány megbízott nevében és megbízásából Gonda Judit osztályvezető arról értesített, hogy a jelenleg „A magyar vitéz” szobraként ismert műalkotás a közhiteles örökségvédelmi nyilvántartás szerint nem áll védelem alatt, ezért a Fejér Megyei Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Örökségvédelmi Osztálya az ügyben nem rendelkezik intézkedési joggal. Leveletem továbbították az illetékes hatósághoz, a Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatóság Főosztályára.

2021. április 23-án Magyar Henrietta műtárgyfelügyeleti referens értesített, hogy elindították a védési eljárást, amelynek a hatóság honlapja szerint 100 nap a határideje. November 9-én elektronikus levélben fordultam a Hatósági Főosztályhoz, amelyben információt kértem az ügyben tett lépésekről, a felkért szakértő személyéről, a szakértői vélemény tartalmáról és a döntés várható időpontjáról. November 29-én Buzinkay Péter főosztályvezető megbízásából arról tájékoztattak, hogy a szobor védetté nyilvánítása folyamatban van, amelynek iratait az eljárásban ügyfélnek minősülő személy ismerheti meg. Én a szobor védetté nyilvánítására tettem javaslatot, így az eljárásban nem ügyfélnek, hanem közérdekű bejelentőnek minősülök. Erre tekintettel az eljárás befejezéséig az ügygel kapcsolatban további információt velem nem közölhetnek.

A székesfehérvári szoborügy fejleményeiről Tóth Sándor újságíró tájékoztatta folyamatosan a város közvéleményét a *Fejér Megyei Hírlap* és a *feol.hu* hasábjain,¹⁵ aki egy korábbi cikkében maga is írt Ohmann szobrairól.¹⁶

A székesfehérvári Zrínyi vagy jelenlegi elnevezése szerint *A magyar vitéz* szoborral kapcsolatos polémiaért értékelve a történettudomány oldaláról felsorakoztatott érvek bizonyítják, hogy Ohmann Béla a költő és hadtudós Zrínyi Miklós szobrát készítette el. Erre utal, hogy a székház tervén szerepel a tervezett szobor rajza, Zrínyi felirattal. Az elkészült szobor megfelel a rajznak és olyan elemeket – író toll a jobb kézben, valamint a Zrínyi-címer részlete – tartalmaz, amelyek egyértelműen bizonyítják, hogy a szobor Zrínyi Miklóst ábrázolja. A későbbiekben keletkezett írott dokumentumok Zrínyi-szoborként említik az alkotást, ami bizonyítja a szobor nevét. Ezzel szemben az, hogy Fitz Jenő feltehetően Szerencsés Józsi bácsira támaszkodva *Magyar vitéz*nek nevezi, nem túl nyomós érv, miként az sem, hogy a konzol tervein nem említik Zrínyi nevét. Az sem perdöntő, hogy a megvalósult szobron nem szerepel a Zrínyi felirat. Valóban, Ohmann rendszerint ellátta feliratokkal szobrai, azonban nem minden esetben. A Schmidl-villa falán látható Szent Józsefet és a gyermek Jézust ábrázoló szobrán szintén nincs felirat.¹⁷

Kulcsár Mihály, a várostörténeti kutatóközpont igazgatója előadásában elismerte, hogy a szobor Zrínyit ábrázolja, de a *Magyar vitéz* elnevezést tartja hitelesnek, mivel véleménye szerint Zrínyi személyében a magyar vitéz allegóriáját kívánták megjeleníteni. Az allegória lényege, hogy az ábrázolás olyan

¹⁵ TÓTH 2020a; 2020b; 2021a; 2021b; 2021c; 2021d; 2021e. FEOL 2021.

¹⁶ TÓTH 2018.

¹⁷ Köztérkép 2010.

gondolatokat kelt a nézőben, amelyek a hozzá kapcsolódó megjeleníteni kívánt eszméket előhívják. Ohmann Béla művészetében találunk példákat az allegorikus ábrázolásra. Ilyen Budapesten a Hangya Szövetkezet egykori székházának¹⁸ reliefsora, a Nagyvásártelep irodaházának¹⁹ klinkerszobrai, valamint az Elektromos Művek Honvéd utcai bérházának²⁰ szobra. Az allegória székesfehérvári példája a 10-es huszárok emlékműve, hiszen Pátzay Pál meztelen lovasát látva a néző számára egyértelmű, hogy nem egy ruhátlan huszárt akart ábrázolni a művész, hanem a magyar erő és vitézség jelképét alkotta meg.

ZRÍNYI, A MAGYAR KATONAESZMÉNY MEGTESTESÍTŐJE

A vitézi székház szobra azonban nem allegória, hiszen egyértelműen azonosítható Zrínyi személye a családi címerről, illetve a szablyáról és a pennáról mint attribútumról. Ezt látva és felismerve nem valószínű, hogy bárki is a magyar vitézre gondolna. Az ábrázolás tartalmában nagyon hasonlít Bessenyei György nyíregyházi szobrára, ahol Róna József a nemesi testőr költőt szintén jobbában íróttal, baljában szablyával ábrázolta. Mivel az emberek többsége jobbkezes, így a szobor jobbába helyezett tárgy a hangsúlyos, a balban lévő pedig kiegészítő információt hordoz. Amennyiben a vitézségen lenne a hangsúly, a szablya a jobb kezükben lenne, hiszen a harcot nem lúdtollal, hanem fegyverrel vívják.

A jobb kézben látható íróttal azt jelképezi, hogy a harcosok sorából írói, költői tevékenységükkel emelkedtek ki. Ez különbözteti meg őket a többi vitéztől, és ezért nem lehet az ilyen ábrázolás a vitézség allegóriája. A magyarság hangsúlyozása is Zrínyi ellen szól, hiszen legalább annyira horvát vitéz is, mint magyar. A Vitézi Rend jelképrendszerében Zrínyi a magyar katonaeszményt, és nem a magyar vitézt jelképezi. Ez lényegesen több, mint a vitézség. A vitéz jelzőt nem véletlenül nem szokás Zrínyivel kapcsolatban említeni, hiszen nevéhez a költő, a hadtudós, az államférfi fogalom kapcsolódik. Zrínyi hadtudományi munkásságának egyik legfontosabb darabja a *Vitéz hadnagy* című műve, azonban a hangsúly itt sem a vitézségen, hanem a hadnagy, hadvezetői hivatáson van. A 46. *centuriában* olvashatjuk Zrínyi vitézségről vallott nézetét.

¹⁸ GÖNCZI 2021.

¹⁹ VINCZE 2018.

²⁰ VINCZE 2020.

3.4. kép. Bessenyei György szobra Nyíregyházán, Róna József alkotása

Forrás: szerzői fotó

„Scipiónak mikor mondja vala egy nem barátja: te magad kezével nem igen harcolsz, azt felelte néki: Engem az én anyám nem szült csak egy vitézzé, hanem hogy sok vitéznek parancsoljak. Mikor egy olasz generálistól kérdezte volna más nem barátja: micsodás rendben való vitéz legyen, azt felelé néki: Én minden rendeknek parancsolok. Ebből megismérhetni, mely nagy különbség vagyon a közvitéz között és egy hadviselő kapitán között.”

Zrínyi már csak ezért sem lehet a vitéz allegóriája, hiszen ő hadviselő kapitány, hadvezér volt. Ennek megfelelően ő több volt egyszerű vitéznél. A Vitézi Rend jelképrendszerében Zrínyi Miklós a klebelsbergi kultúrfőlény szellemében a magyar katonaeszmény megiszemélyesítője volt. A Vitézi Rend Zrínyi-csoportja pedig a magyar katonaeszmény szolgálatát és terjesztését, a magyarság szellemi és erkölcsi megújítását tűzte ki közelebbi céljául, amelyet az irodalom és a propaganda terén szolgált.²¹

²¹ *Esti Újság* 1940: 7. Vö. HORVÁTH 1987; HARAI 2017.

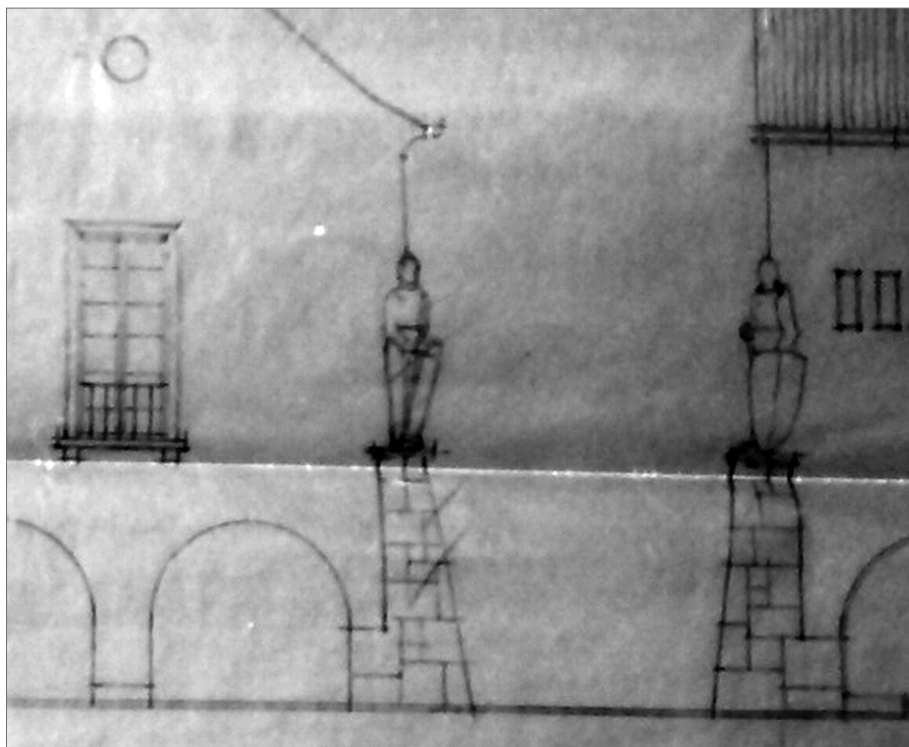
A VITÉZI SZÉKHÁZ TERVEZÉSE ÉS MŰVÉSZETI PROGRAMJA

A fenti érvek bizonyítják, hogy a Zrínyi-szobor nem jelenítheti meg a magyar vitéz allegóriáját. A szobor körül kialakult vita jelzi, hogy többről van szó, mint egy téves feliratú tábláról, hiszen *A magyar vitéz* elnevezést elismert szakemberek tartják hitelesnek és érvelnek mellette. Ez jelzi, hogy több egyszerű tévedésnél, és alaposan meg kell vizsgálni, hogyan kerülhetett be a köztudatba. A vitézi székház terveit áttekintve azt láthatjuk, hogy eredetileg három szobrot is terveztek az épületre, mégpedig: Zrínyit, egy koronás Hungária nőalakot és egy kardos-pajzsos katonát. Zrínyi az épületen oda került, ahová tervezték, a déli épület északi homlokzatának nyugati oldalára. A pajzsos katona a déli épület déli homlokzat nyugati sarkán állt volna. A Hungária nőalak az északi homlokzat tervén látható.

Véleményem szerint a terveken feltűnő, jobbjával kétélű egyenes kardra, baljával ívelt gyalogsági pajzsra támaszkodó katona szobra viselte volna a *Magyar vitéz* elnevezést. Székesfehérváron nem volt előzmény nélküli a vitézfogalom szobrászati megjelenítése. 1915-ben készült el a nemzeti áldozatkészséget szimbolizáló *Vértesszobor*, amely Hunyadi Mátyás fekete seregének katonáját, Tárczay Tamást ábrázolja.²² Bory Jenő 1929-ben elkészült *Püspök-kútjának* csúcán egy Árpád-kori vitéz áll kivont karddal. A vitézi székház tervrajzán szereplő pajzsot és kétélű egyenes kardot tartó középkori vitéz ebbe a sorba illeszkedik, és megjeleníti a magyar vitéz fogalmát.

A szobor történetét vizsgálva számos kérdéssel találkozunk, amely közelebb vihet annak megválaszolásához, miért viseli ma *A magyar vitéz* nevet Zrínyi Miklós szobra. Valószínűsíthető, hogy a vitézi székház építése során felmerülő konfliktusok is szerepet játszottak ebben. 1938-ban az ünnepélyes alapkövetétnél úgy tűnt, hogy szinte országos ügy, hogy a Fejér megyei és székesfehérvári vitézek méltó székházhoz jussanak. A város térítésmentesen ajánlotta fel a házhelyet, valamint biztosította, hogy Schmidl Ferenc hivatali munkája részeként tervezze és vezesse az építést, ami nem rótt anyagi terhet a Vitézi Rendre. Aba-Novák Vilmos mint Székesfehérváron avatott vitéz szintén ingyenesen készítette a díszterem freskóját. A székkapitány a székház építéséről szóló, májusban megjelent beszámolójában kettőjüket név szerint említi, ezzel

²² FMH 1988.

3.5. kép. A vitézi székház tervrajza

Forrás: Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár

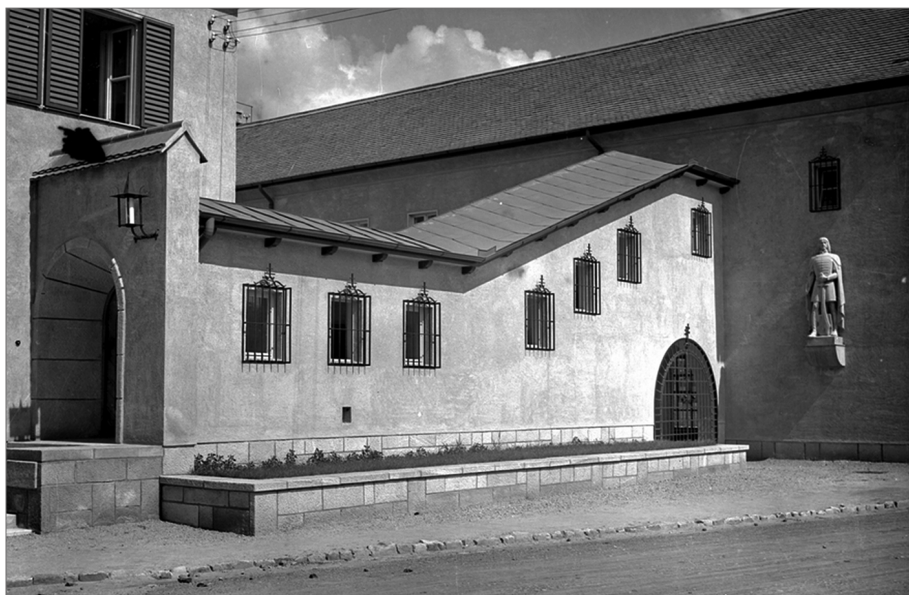
szemben Ohmann munkájáról szó sem esik.²³ A székház 1940 májusában, a Vitézi Rend fennállásának 20. évfordulóján készült el.²⁴ A székkapitány május 26-ra 10 óra 30 perces kezdéssel hirdette meg a székházavató ünnepséget, ahol Horthy Miklós kormányzó, aki a Vitézi Rend főkapitánya volt, személyesen szándékozott részt venni.²⁵ A május 26-i dátum az 1938. május 22-i alapkőletétel évfordulójára kívánt emlékeztetni. A vármegyei vitézeknek, várományosoknak és telkeseknek a megjelenés kötelező volt. A székházavató azonban elmaradt. Júniusban csak a székház építésére pénzt adományozók névsora jelent meg a *Vitézek Lapjában*.²⁶ Az avatási ünnepségre szerényebb formában, 1941. február

²³ SzFÚ 1940. Ugyanez megjelent: *Vitézek Lapja* 1940a: 1.

²⁴ *Magyarság* 1940: 4.

²⁵ *Vitézek Lapja* 1940a.

²⁶ *Vitézek Lapja* 1940. június 11. 4.

3.6. kép. A vitézi székház korabeli képe, jobb oldalon a Zrínyi-szoborral

*Forrás: Szent István Király Múzeum, üvegnegatívok
gyűjteménye, Székesfehérvár*

22-én, egy vitézi est alkalmából került sor, ahol „az új Vitézi Székház első megnyitó előadásán éppen Zrínyi Miklós gróf ígéit hirdették meg”.²⁷

A Kulcsár Mihály előadásában említett konzolok 1940. márciusi és áprilisi tervrajza arra utal, hogy ekkor már kész volt a szobor, és nagy valószínűséggel nem sokkal ezután fel is állították. A vitézi székház képét 1941 márciusában közölte a *Magyar Katonaiújság*, amelyen felismerhető az épület falán álló szobor.

Ez a Szent István Király Múzeum gyűjteményében őrzött fényképsorozat egyik darabja, azonban legkésőbb 1940 kora őszén készülhetett, ugyanis a fákön még látszik a lombzat és a díszterem kandallóján jól felismerhető Ohmann Béla díjnyertes Horthy-arcmása. Ennek adományozásáról az országos sajtó 1941-ben adott hírt,²⁸ azonban a székkapitány 1940 novemberében írt köszönőlevelet Hóman Bálint miniszternek. Furcsa, hogy a székkapitány 1940 májusában megjelent beszámolójában nem tartotta érdemesnek megemlíteni

²⁷ Vitézek Lapja 1941. Rövid híradás a rendezvényről: Függetlenség 1941. A székházról fényképet is közölt a *Magyar Katonaiújság* 1941. március 1-jei számában, a 2. oldalon.

²⁸ 8 Órai Újság 1941: 5; Szépművészet 1941: 278–279.

a székház legnagyobb díszítő elemét és annak neves alkotóját. Schmidl és Aba-Novák munkájának kiemelése valószínűleg annak volt köszönhető, hogy ingyen végeztek jelentős munkát a székház érdekében. Aba-Nováknak anyagi problémát okozott ez a gesztus, a freskó elkészítése miatt kieső bevétel, és végül 1940 decemberében Hóman Bálint miniszterhez volt kénytelen pénzsegélyért fordulni.²⁹ Valószínűnek tartom, hogy a szűkös anyagi keretek rontották meg Ohmann és a Vitézi Rend kapcsolatát. A székház felépítése ugyanis jelentős vállalkozás volt. Az alapkövetésénél még bizakodással tekinthettek a jövőbe, hiszen a város az ingyen telek mellett 10 ezer pengőt, a vármegye pedig 15 ezer pengőt adott az építésre. A maradékot a Vitézi Rend és a tagság befizetései fedették volna. Ez azonban csak szűken volt elég a 87 ezer pengős építési költségre, amely a belső berendezésekkel elérte a 100 ezer pengős összeget. A székkapitány beszámolója szerint az épület már 1939 októberében szerkezetkész állapotban volt. Valószínűleg a pénzhiány miatt csökkentették az épületre tervezett szobrok számát. A május végére kitűzött avatásra igyekeztek elfogadható állapotba hozni az épületet, de Aba-Novák is csak 1940. május 7-én kezdte el a freskó elkészítését.³⁰

Az, hogy az Ohmann szobrát tartó pilon terve áprilisban véglegesedett, azt jelzi, hogy a szobor felállítására legkésőbb májusban sor kerülhetett. A vitézi székházzal kapcsolatos híradásokban azonban nem említik a szobrot. Nehezen érthető ez a hallgatás, hiszen jelentős műalkotásról van szó. Azt, hogy a vitézi székház Zrínyi-szobrával kapcsolatban nem volt minden rendben, két 1942-ben megjelent tanulmány is jelzi. Ybl Ervin írásában,³¹ amely Ohmann Béla munkásságát mutatta be, részletesen ismertette székesfehérvári szobrait, közöttük az akkor még csak készülő országművet és a Prohászka-emlékművet is. Családi kötődése okán jól ismerhette a városi történeteket, és valószínűleg a művésszel is konzultált az anyaggyűjtés során. Ennek ellenére a vitézi székház szobráról nem ír. Hasonlóan Say Ferenchez, aki a városban élő és alkotó művészként Székesfehérvár szobrait mutatta be szintén 1942-ben megjelent dolgozatában.³² A vitézi székház szobrát ő sem említi. Tekintve, hogy a cikkek két évvel a szobor felállítása után, országosan ismert szakfolyóiratokban jelentek meg, joggal feltételezhetjük, hogy Ohmann Béla is tudott róluk. Elvárható lett volna, hogy jelezze a szerzőknek, hogy kihagyták az egyik szobrát. 1946-ban

²⁹ VARGA 1982.

³⁰ Új Fehérvár 1940.

³¹ YBL 1942.

³² SAY 1942.

3.7. kép. Aba-Novák Vilmos freskója a vitézi székházban a Zrínyi-idézetekkel

Forrás: Szent István Király Múzeum, üvegnegatívok
gyűjteménye, Székesfehérvár

a *Fehérvári Kis Ujság* ismertette³³ a város szobrainak állapotát a világháború után. A vitézi székház szobrát itt sem említik. Itt kell megjegyezni, hogy ez a helyzet részben még napjainkban is fennáll, ugyanis Prohászka László 2008-ban megjelent, Ohmann életművét ismertető tanulmányában sem tesz említést a székesfehérvári Zrínyi-szoborról.³⁴ Úgy tűnik, mintha a város nem vett volna tudomást a szobor létéről. Ennek okát keresve felmerülhet, hogy a háttérben a város szoborkoncepciója áll, amely szerint Székesfehérvár csak sajátjainak állít emléket.³⁵ Zrínyi valóban nem járt itt, nem volt köze a városhoz.

Ezt az idegenkedést betudhatnánk annak is, hogy a vitézi székházhoz tartozó műalkotásokat nem tekintették a város részének, hasonlóan a Schmidl-házon álló Ohmann-szoborhoz, amelyet szintén nem említene a szobrász művei között. Azt, hogy a vitézi székház műalkotásait a város számontartotta, egy 1946-os eset bizonyítja, amikor a székesfehérvári Deportáltak Szövetsége kérte a Nemzeti Bizottságot, hogy a város Aba-Novák freskóit tüntesse el vagy meszeltesse le. A vitézi székház freskójának eltávolítására fehérvári művészt kértek fel, ő azonban

³³ FKU 1946b.

³⁴ PROHÁSZKA 2008.

³⁵ „Székesfehérváron nincsen rossz szobor és ízléstelen emlékmű. Ami volt, azt eltávolították és igen helyesen kimondották, hogy a város csak saját nagyjainak állít emléket.” VFGH 1943.

Aba-Novák világhírű festészetére hivatkozva nem vállalta az átmeszelést, hanem függönyökkel és deszkázással való eltüntetést ajánlott. Ezzel együtt a Nemzeti Bizottság tagjai közül is többen felszólaltak a műalkotások védelmében.³⁶

A szobor 1966-os áthelyezése is azt mutatja, hogy voltak, akiknek a szobor sorsa nem volt közömbös, és nekik fontos volt, hogy látható helyen álljon a városban. Ezzel szemben az, hogy Fitz Jenő *Magyar vitézként* említette, nem váltott ki tiltakozást, annak ellenére sem, hogy hivatalosan Zrínyiként ismerték. Meglepő, hogy Gyimesi Dömötör cikkében,³⁷ amelyben Ohmann Béla munkásságát mutatta be, és a szoborról *Magyar vitézként* ír, azt olvashatjuk, hogy: „A markáns arcú vitéz, gróf Zrínyi Miklóst, a költőt és hadvezért juttatja eszünkbe, aki tollal és karddal szolgálta hazáját.” Ezek szerint a szerző, aki az 1950-es évektől aktívan részt vett a székesfehérvári közéletben, és az 1980-as évektől rendszeresen publikált történeti tárgyú írásokat, nem tudta, hogy a szobrot korábban hivatalosan Zrínyi-szobornak nevezték. Ennek ellenére feltűnt neki a költő-hadtudóshoz való hasonlósága, bár a lábánál álló címert nem ismerte fel.

A *Magyar vitéz* elnevezés valószínűleg félreértés eredményeként került Zrínyi Miklós szobrára. A megnövekedett költségek miatt a vitézi székházra tervezett szobrok közül csak a Zrínyi Miklóst ábrázoló alkotás készülhetett el. Egyesek azonban tudtak arról, hogy a magyar vitéz szobrának felállítását is tervezték. A székház avatására februárban került sor műsoros est keretében, így a rendezvény beltéri jellege miatt az épület külső falán álló Zrínyi-szobor sem kapott figyelmet. Később maga a művész sem szorgalmazta, hogy alkotásának ismertsége nőjön. A második világháború után a szobor létezését csak egy viszonylag szűk műpártoló kör tartotta számon. Ez a figyelem azonban inkább az alkotónak szólt, aki számos remek alkotással gazdagította Székesfehérvár köztereit. A szobor neve nem merült fel kérdésként, hiszen hagyományosan Zrínyiként tartották számon. A szocializmus időszakában az, hogy a szobor története a Vitézi Rendhez kötődött, tápot adott a feltételezésnek, hogy valami titok lappang a háttérben. Fitz Jenő, amikor információkat gyűjtött Fehérvárt bemutató útikönyvéhez, a szoborról is említést kívánt tenni. Megnevezhette volna a hivatalos változat szerint Zrínyi-szoborként, azonban az általa hitelesnek tartott adatközlője – talán éppen a Kulcsár Mihály által említett Szerencsés Józsi

³⁶ FKU 1946a.

³⁷ GYIMESI 1992: 5.

bácsi – tudhatott arról, hogy a Vitézi Rend székházára a magyar vitéz szobrát is tervezték felállítani. Az akkori rendszerrel szembeni fricskára adott lehetőséget annak jelzése, hogy a szobrot a város nem a valós nevén jegyzi. A szablyság alakról ez hihetőnek tűnt. A jobbában lévő író toll és a Zrínyi-címer részlete valószínűleg nem keltette fel az ókor kutatójának figyelmét. Fitz Jenő másokkal is megismertethette a szobor nevével kapcsolatos alternatív információkat, és a Panoráma útikönyv megjelenése után a múzeumigazgató tekintélye meggyőzően hitelesítette a *Magyar vitéz* elnevezést. A szobor nevével kapcsolatban nem merült fel kétely, esetleg csak olyan mértékű, mint Gyimesi Dömötör részéről, de ez sem motivált tudományos igényű kutatásokat.

A szobor kezdeti ismeretlenségét esetleg magyarázhatja az épületszobor jellege. Ohmann művészetének fontos részét képviselik a figurális épületdíszek, azonban ezeket nem önálló műalkotásként tartották számon, hanem inkább az épület részeként tekintettek rájuk. Talán ezért nem említi a művész fehérvári szobrai között, azonban ennek ellentmond a városháza Árpád vezért és Szent István királyt ábrázoló domborműszobra, amelyről rendszerint írnak. A vitézi székház Zrínyi-szobra az épület jelképrendszerének része volt, ezért nem volt szükség a név feltüntetésére a talapzatán. Ehhez kapcsolódtak az Aba-Novák-freskó Zrínyi-idézetei, amelyek együttesen a Vitézi Rend Zrínyi-kultuszát jelenítették meg. 1945 után, a Vitézi Rend megszűnésével, a székház funkciójának megváltozásával a szobor önálló identitást nyert, Zrínyi Miklós szobra lett, amit áthelyezése csak erősített, hiszen megszűnt a szerves kapcsolata a vitézi székházzal és a Vitézi Renddel. Ebből a szempontból az, hogy a Vitézi Rend 2013-ban emléktáblát helyezett el az egykori vitézi székházon, teljes mértékben indokolt hagyományörző gesztus volt. Az akkor már önállóan álló Zrínyi-szobor megjelölése a Vitézi Rend címerével és a téves elnevezést is hibásan tartalmazó névtáblával egy köztéri szobor jellegének indokolatlan megváltoztatása volt. Az Oskola utca sarkán felállított szobor Zrínyi Miklóst ábrázoló köztéri alkotás, amely korábbi felállítási helyén, a ciszterci rendház falán sem viselt vitézi címert és névtáblát. A vitézi székház falán erre nem volt szükség, hiszen a Vitézi Rend magyar katonaeszmény-kultusza a személye köré szövődött. Nem kellett kiírni a nevét, hogy az érdekeltek felismerjék, azonban fontosnak tartom megjegyezni: annak ellenére, hogy a Vitézi Rend egyik legfontosabb jelképének választotta Zrínyi Miklóst, mint a magyar katonaeszmény megtestesítőjét, Zrínyi Miklós nem jelképe a Vitézi Rendnek. Zrínyi életműve sokkal jelentősebb annál, mint hogy bármilyen politikai vagy társadalmi szervezet kisajátíthassa.

ÖSSZEGZÉS

Kutatómunkám elsődleges célja az volt, hogy bizonyítsam: a szobor Zrínyi Miklóst ábrázolja. Ez lényegében sikerült, hiszen a Városházai Kutatóközpont igazgatója a *Fitz 100* konferencián elhangzott előadásában ezt elismerte. Székesfehérváron nem ez az egyetlen Zrínyi-szobor. A Bory-várban látható Zrínyi a költő egész alakos szobra, ahol Szigetvárat védelmező dédapjával együtt szerepel.³⁸ Ugyanitt megtalálhatjuk a kompozíció mintájául szolgáló szobortervet és egy másik kispasztikát *Zrínyi, a költő* címmel.³⁹ Ifjabb Szlavics László vörösréz lemezből készült másfélszeres életnagyságú mellszobrát, amely eredetileg a pécsi Középiskolai Honvéd Kollégium épületében állt, az intézmény 1998-ban történt megszűnése után áthelyezték a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság székesfehérvári épületébe.⁴⁰ Az Ohmann Béla szobra körüli polémia célja nem az, hogy eggyel több Zrínyi-szobor legyen a városban.

A köztéren felállított szobor közösségi értéket jelenít meg. Nem a minősége a lényeg, hanem a megléte. A város ezzel deklarálja, hogy fontos számára az, amit Zrínyi Miklós alakja kifejez. Szükségesnek tartja, hogy Zrínyi jelen legyen mindennapjainkban, mert értéket képvisel. Ezzel szemben Székesfehérváron van egy szobor, amely ránézésre Zrínyi Miklóst juttatja eszünkbe, tehát olyan jól sikerült alkotás, hogy a költő és hadtudós személyét jelző attribútumok nélkül is egyből rá gondolunk, de jelenleg a város vezetésének sokkal fontosabb, hogy a magyar vitéz allegóriája legyen jelen. Ez nem más, mint Zrínyi Miklós emlékének tudatos megtagadása. Ezzel jelzik, hogy a Zrínyi-életműből a harcos törökverőt tartják értéknek, a költőt, a hadtudóst, az államférfit nem. A Vitézi Rend által 2013-ban elhelyezett névtábla ezt az állapotot rögzítette. Ezzel még a Vitézi Rend eredeti hagyományát is megtagadták, amely Zrínyiben a magyar katonaeszményt látta, amely a vitézségnél jóval összetettebb fogalom.

A kérdés az, hogy Székesfehérváron szükség van-e Zrínyi-szoborra, vagy sokkal fontosabb a magyar vitéz allegóriájának megjelenítése? 2013-ban a vitézek három helyen tartottak megemlékezést, ezek közül volt egy a Zrínyi-szobor, ahol azóta sem volt rendezvény. Ellenben a városban vannak olyan programok, amelyek jelzik, hogy a polgárok egy részének Zrínyi Miklós életműve értéket jelent. Ezek közül elég csak a két legutóbbi alkalmat említeni. 2020-ban a költő,

³⁸ Köztérkép 2013.

³⁹ Online: <https://bory-var.hu/galeria>.

⁴⁰ Szlavics.hu [é. n.].

hadvezér születésének 400. évfordulójára előadássorozattal készült Takács Tamás, az Aegis Kultúráért és Művészetért Alapítvány irodalmi vezetője,⁴¹ majd 2021-ben „Az én vitéz öcsém mind magyar, mind horvát!” – A Zrínyi-család története címmel minikonferenciát szervezett a Horvát Nemzetiségi Önkormányzat.⁴²

A rendezvények programjában szerepelhetett volna Ohmann Béla Zrínyi-szobrának megkoszorúzása, azonban jelen állapotban nem várható el a Horvát Kisebbségi Önkormányzattól, hogy a Vitézi Rend által megjelölt magyar vitéz szobrát koszorúzza, mert miként Zrínyi nem a magyar vitéz allegóriája, úgy a magyar vitéz sem Zrínyi allegóriája. Zrínyi magyarságát horvát származása okán sem vonhatjuk kétségbe, de nem zárhatjuk ki horvát identitását a magyar vitéz elnevezéssel.

Úgy gondolom, a szobor ügy legegyszerűbb megoldása, hogy az a szobor, amely Zrínyinek látszik, az nagy valószínűséggel Zrínyi Miklóst ábrázolja. Nincs ebben semmi rossz, erre inkább büszkének kellene lenni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

8 Órai Újság, 1941. november 11.

BARÁTH Eszter (2021): A Zrínyi családra emlékeztek csütörtökön, Fehérváron. *FEOL*, 2021. november 19. Online: <https://feol.hu/helyi-kozelet/2021/11/a-zrinyi-csaladra-emlekeztek-csutortokon-fehervaron>

Esti Újság, 1940. december 7.

Fehérvár [@Fehérvár] (2021): „Fitz 100” konferencia. *YouTube*, 2021. december 3. Online: <http://y2u.be/HoGT3iZxXkc>

Fehérvár Televízió [@fehervarmediacentrum] (2020): 201027 Fehérvári Beszélgetések Dr Négyesi Lajos. *YouTube*, 2020. október 28. Online: <https://youtube.com/watch?v=gJ-JimTHMkk>

Fejér Megyei Hírlap, 1966. november 2.

FEOL (2021): Elhúzódo műtárgyfelügyeleti eljárás. *FEOL*, 2021. december 3. Online: <https://feol.hu/multidezo/2021/12/elhuzodo-mutargyfelugyeleti-eljaras>

FITZ Jenő (1980): *Székesfehérvár*. Budapest: Panoráma.

FKU (1946a): Mi lesz a székesfehérvári Aba-Novák freskók sorsa? *Fehérvári Kis Ujság*, 1946. április 12., 2.

FKU (1946b): Hogyan élték át szobraink a háborút? *Fehérvári Kis Ujság*, 1946. december 25., 5.

FMH (1988): Vértis vitéz szobra Fehérváron. *Fejér Megyei Hírlap*, 1988. február 20., 6.

Függetlenség (1941): Vitézi est Székesfehérváron. *Függetlenség*, 1941. február 25., 5.

⁴¹ HÉJJ 2020a; 2020b.

⁴² BARÁTH 2021.

- GÁBOR Gina (1998): Fehérvári szoborsorsok: nem csak a lándzsát lopják. *Fejér Megyei Hírlap*, 1998. február 21., 6.
- Gallery. Hungaricana [é. n.]: Székesfehérvár; Zrínyi Miklós, a költő szobra. Online: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1209153/?img=0>
- GÖNCZI Ambrus (2021): Art deco a Boráros térnél: 100 éves a Hangya Szövetkezetek egykori székháza. *PestBuda várostörténeti és kulturális magazin*, 2021. február 6. Online: https://pestbuda.hu/cikk/20210206_art_deco_a_boraros_ternel_100_eves_a_hangya_szovetkezetek_egykori_szekhaza
- GYIMESI Dömötör (1992): A középkort idéző szobrászat nagy mestere: Ohmann Béla. *Fejér Megyei Hírlap*, 1992. február 29., 5.
- HAJDÚ Szabolcs (2020): Zrínyi Miklós, a Magyar vitéz szobra jogosan viselheti a vitézi rend címerét. *FEOL*, 2020. október 13. Online: <https://feol.hu/velemeney/2020/10/zrinyi-miklos-a-magyar-vitez-szobra-jogosan-viselheti-a-vitezi-rend-cimeret>
- HARAI Dénes (2017): Zrínyi, mint magyar katonaeszmény a 19–20. században. In BENE Sándor et al. (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 401–417.
- HAUSNER Gábor (2010): A „Magyar narancs” és a Hadtörténeti Zrínyi-szobra. *Hadtörténelmi Közlemények*, (különszám Csákváry Ferenc tiszteletére, 2010. május 14.), 37–42.
- HÉJJ Vivien (2020a): Értelmezés, kicsit másként – Zrínyi Miklósról adott elő Fazekas Sándor. *FEOL*, 2020. október 16. Online: <https://feol.hu/helyi-kultura/2020/10/ertelmezes-kicsit-maskent>
- HÉJJ Vivien (2020b): Rendkívül érdekes előadás keretében emlékeztek Zrínyi Miklósról. *FEOL*, 2020. szeptember 22. Online: <https://feol.hu/helyi-kultura/2020/09/rendkivul-erdekes-eloadas-kereteben-emlekeztek-zrinyi-miklosra>
- HORVÁTH Zsolt (1987): Változatok és változások a Zrínyi-kultusz történetében (1918–1954). In Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi-dolgozatok IV*. Budapest: ELTE BTK, 63–147.
- Köztérkép (2013): Zrínyi, a hős, Zrínyi a költő. *Köztérkép*, 2013. május 6. Online: <https://kozterkep.hu/mappak/megtekintes/1585/bory-eletmu#vetito=827>
- Köztérkép (2010): *Szent József és a gyermek Jézus*. Online: <https://kozterkep.hu/10228#>
- LÁTRÁNYI Viktória (2020): A magyar vitéz szobra – nem véletlen az alkotás címe! *Fmc.hu*, 2020. november 15. Online: <https://fmc.hu/2020/11/15/a-magyar-vitez-szobra-nem-veletlen-az-alkotas-cime>
- KIRÁLY István et al. (1981): *Magyar életrajzi lexikon. III. kiegészítő kötet*. Budapest: Akadémiai.
- Magyar Katonaiújság*, 1941. március 1.
- Magyarság*, 1940. június 1.
- Pest Megyei Hírlap*, 1990. március 6.
- PROHÁSZKA László (2008): Ohmann Béla életműve. *Új Forrás*, (7). Online: <https://epa.hu/00000/00016/00137/080717.html>
- SAY Géza (1942): A székesfehérvári szobrok titka. *Magyar Építőművészet*, (2), 8–15.
- SINGER, Rolf (2019): Magyar vitéz - A vándorló szobor. *Érdekes Fehérvár*, 2019. február 8. Online: https://erdekesehehervar.blog.hu/2019/02/08/magyar_vitez_a_vandorlo_szobor
- Szépművészet*, 1941. november.

- SzFÜ (1940): Beszámoló a székesfehérvári vitézi székház építéséről. *Székesfehérvári Friss Újság*, 1940. május 18., 2.
- Szlavics.hu [é. n.]: *Zrínyi Miklós – mellszobor avatása*. Online: <https://szlavics.hu/hu/1989-zrinyi-miklos-mellszobor-avatasa/>
- TÓTH Sándor (2018): Az Országalma szobrászáról. *Fejér Megyei Hírlap*, 2018. május 19., 10.
- TÓTH Sándor (2020a): Különböző vélemények a Zrínyi-szoborról. *FEOL*, 2020. október 27. Online: <https://feol.hu/helyi-kozelet/2020/10/kulonbozo-velemenyek-a-zrinyi-szoborrol>
- TÓTH Sándor (2020b): Megfejtett szoborrejtély: Zrínyi Miklóst ábrázolja a Magyar vitéz. *FEOL*, 2020. október 11. Online: <https://feol.hu/multidezo/2020/10/megfejtett-szoborrejtely-zrinyi-miklost-abrazolja-a-magyar-vitez>
- TÓTH Sándor (2021a): Élesedik a fehérvári szoborügy. *FEOL*, 2021. március 16. Online: <https://feol.hu/helyi-kultura/2021/03/elesedik-a-fehervari-szoborugy>
- TÓTH Sándor (2021b): Érvek és újabb bizonyítékok – Adalékok egy szobor történetéhez. *FEOL*, Online: <https://feol.hu/multidezo/2021/01/ervek-es-ujabb-bizonyitek-adalekok-egy-szobor-tortenetehez>
- TÓTH Sándor (2021c): Továbbra sincs érdemi döntés Zrínyi szobrával kapcsolatban. *FEOL*, 2021. december 6. Online: <https://feol.hu/helyi-kozelet/2021/12/tovabbra-sincs-erde-mi-dontes-zrinyi-szobral-kozeletben>
- TÓTH Sándor (2021d): Védési eljárás alatt a Zrínyi-szobor. *FEOL*, 2021. május 5. Online: <https://feol.hu/helyi-kozelet/2021/05/vedesi-eljaras-alatt-a-zrinyi-szobor>
- TÓTH Sándor (2021e): Zrínyi-szobor: bizonyíték a tervrajzon. *FEOL*, 2021. január 17. Online: <https://feol.hu/magazinok/2021/01/zrinyi-szobor-bizonyitek-a-tervrajzon>
- TÜSKÉS Anna (2017): Zrínyi Miklós alakja a 20. századi magyarországi festészetben és szobrászatban. In BENE Sándor et al. (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 153–170, 525–534.
- Új Fehérvár (1940): Május 26-án Fehérvárra érkezik a kormányzó. *Új Fehérvár*, 1940. május 11., 1.
- VARGA F. János (1982): Hóman Bálint levelesládájából. *Kritika*, 11 (8), 12–13.
- VINCZE Miklós (2018): A Duna mellett bomlik csendben a főváros élelmiszerellátásának egykori központja. *24.hu*, 2018. február 18. Online: <https://24.hu/kultura/2018/02/18/a-duna-mellett-bomlik-csendben-a-fovaros-elelmiszerellatasanak-egykori-kozpontja/>
- VINCZE Miklós (2020): Mit rejt a villámkezü férfi ágyékkötője? *24.hu*, 2020. szeptember 9. Online: <https://24.hu/kultura/2020/09/09/ismeretlen-budapest-elektromos-muvei-honved-marko-utca-elektromosság/>
- Vitézek Lapja (1940a): „Vitézi Székház” avatás Székesfehérváron május hó 26-án. *Vitézek Lapja*, 1940. május 11., 2.
- Vitézek Lapja (1940b): Vitézi Rendházak képekben és írásban. *Vitézek Lapja*, 1940. december 21., 3.
- Vitézek Lapja (1941): Vitézi Székházavatás Zrínyi szellemében – Székesfehérvárott. *Vitézek Lapja*, 1941. március 1., 2.
- VÍGH József (1943): István király városa. *Friss Újság*, 1943. március 7., 1.
- YBL Ervin (1942): Ohmann Béla művészete. *Szépművészet*, 3(10), 231–235.